

Alternativ och kompletterande kommunikation

-En guide för daghemspersonalen

Finne

Mathilda

Examensarbete

Ergoterapi

2014

EXAMENSARBETE	
Arcada	
Utbildningsprogram :	Ergoterapi
Identifikationsnummer:	4574
Författare:	Mathilda Josefine Finne
Arbetets namn:	Alternativ och kompletterande kommunikation-En guide för daghemspersonalen
Handledare (Arcada):	Denice Haldin
Uppdragsgivare:	Daghemmet i Raseborg
<p>Sammandrag:</p> <p>Detta examensarbete är ett produktutvecklingsarbete som utförs enligt en processinriktad metod. Arbetet har gjorts i samarbete med ett daghem i Raseborg. Syftet med arbetet var att utarbeta en guide som synliggör hur personalen använder sig av Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) i daghemsmiljön. Genom observation samt intervju på daghemmet har man samlat det material som fungerat som grund för utarbetandet av guiden.</p> <p>I guiden framgår det hur detta daghem använder sig av bilder och tecken som stöd för kommunikationen i sin vardag på daghemmet. Syftet med guiden var att underlätta överförandet av personalens kunskap åt t.ex. en vikarie eller en gästande person på daghemmet samt att klargöra för de gemensamma riktlinjerna kring användningen av AKK samt att fungera som en grund för vidareutvecklande av AKK på daghemmet. För detta examensarbete har AKK valts som referensram. Guiden finns i elektronisk form samt som ett utskrivet exemplar som getts åt samarbetspartnern, daghemmet i Raseborg.</p>	
Nyckelord:	AKK-Alternativ och kompletterande kommunikation, kommunikation, Daghem, Delaktighet, Daghem i Raseborg
Sidantal:	34 + 12 (Guide)
Språk:	Svenska
Datum för godkännande:	

DEGREE THESIS	
Arcada	
Degree Programme:	Occupational therapy
Identification number:	4574
Author:	Mathilda Josefine Finne
Title:	Augmentative and alternative communication-A guide for the personnel at the nursery
Supervisor (Arcada):	Denice Haldin
Commissioned by:	Nursery in the state of Raseborg
<p>Abstract:</p> <p>This thesis has been a project where the aim was to develop a product. The project has been done in corporation with a nursery that is situated in the state of Raseborg. The aim of the thesis was to develop a communication guide that shows how the personnel use Augmentative and Alternative Communication (AAC) at the nursery.</p> <p>Certain material needed for the guide was gathered through observations at the nursery and through interviewing the personnel. The guide contains information about the use of two different forms of AAC; pictures and signs in communication. The aim of the guide was to make the induction of the use of AAC easier for a new member of staff or a guest who was interested in the communication at the nursery. The guide was also meant to clarify the common way of using AAC and to serve as a base and opportunity to further develop the use of AAC. The guide can be found in electronic form as well as in a printed version that has been given to the personnel at the nursery.</p>	
Keywords:	AAC-Augmentative and alternative communication, Nursery, Environment, Participation, Nursery in the state of Raseborg
Number of pages:	34 + 12 (Guide)
Language:	Swedish
Date of acceptance:	

OPINNÄYTE	
Arcada	
Koulutusohjelma:	Toimintaterapia
Tunnistenumero:	4574
Tekijä:	Mathilda Josefine Finne
Työn nimi:	Puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia -Opas päiväkodin henkilökunnalle
Työn ohjaaja (Arcada):	Denice Haldin
Toimeksiantaja:	Raseporilainen päiväkot
<p>Tiivistelmä:</p> <p>Tämä lopputyö on tuotekehitystyö joka on toteutettu prosessiluonteista menetelmää käyttäen. Työ on tehty yhteistyössä Raaseporilaisen päiväkodin kanssa. Tämän työn päämääränä oli kehittää opas joka tuo esille miten päiväkodin henkilökunta käyttää puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia päiväkotiympäristössä.</p> <p>Materiaali jota on käytetty oppaan työstämisen pohjana on kerätty havainnoimalla ja haastattelemalla päiväkodissa. Oppaasta käy ilmi miten tässä päiväkodissa käytetään kuvia ja tukiviittomia jokapäiväisen kommunikaation tukena. Oppaan päämääränä on henkilökunnan tiedon siirtämisen helpottaminen esimerkiksi sijaisille tai päiväkodissa vieraileville. Oppaan tarkoituksena on myös puhetta tukevan ja korvaavan kommunikoinnin käytön yhteisten sääntöjen selventäminen sekä yhteisen pohjan luominen kommunikoinnin kehityksen mahdollistamiseksi päiväkodissa. Viitekehyksenä on käytetty Puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikointia. Opas löytyy sähköisessä muodossa sekä tulostettuna versiona joka on annettu päiväkodin henkilökunnalle.</p>	
Avainsanat:	Puhetta tukevaa ja korvaava kommunikointi, päiväkot, ympäristö, Osallistuminen, Raseborgilainen päiväkot
Sivumäärä:	34 + 12 (Opas)
Kieli:	Ruotsi
Hyväksymispäivämäärä:	

INNEHÅLL

1 Inledning	6
2 Bakgrund	7
2.1 Kommunikationens betydelse för barnets utveckling	7
2.2 Utmaningar inom kommunikation	9
2.3 Delaktighet och kommunikation	10
2.4 Teoretisk referensram	11
2.4.1. Bilder i kommunikation	14
2.4.2 Tecken som stöd i kommunikation	15
2.5 Tidigare forskning	16
3 Syfte och frågeställning	19
4 Metod	19
4.1 Arbetsprocessen	20
4.2 Etiska reflektioner	23
5 Produktutveckling	24
5.1 Layout och struktur	24
5.2 Innehåll	25
6 Utvärdering av process samt produkt	26
7 Diskussion	29
8 Källor	31
Bilaga 1 observationsguide	33
Bilaga 2 guide för kommunikation	34

FÖRORD

Jag vill rikta ett stort tack till alla som stött mig i min examensarbetsprocess, både hemma och på skolan. Jag är även väldigt tacksam för det stöd jag fått av min handledare Denice Haldin och för all den tid hon lagt ner på att svara på alla mina frågor samt handleda mig i min process.

Jag vill även tacka Personalen på daghemmet i Raseborg för ett vänligt mottagande och för att jag fick utföra mitt examensarbete i samarbete med dem.

1 INLEDNING

Detta examensarbete är ett produktutvecklingsarbete som utförts enligt en processinriktad metod i samarbete med ett daghem i Raseborg. Arbetet var specifikt ett samarbete med en av daghemmets grupper med barn i åldrarna 3-5 år.

Daghemmet i Raseborgs består av flera olika barngrupper. Den grupp jag specifikt jobbade med var en grupp med 11 barn i åldern 3-5 år. Personalen i denna grupp består av en barnträdgårdslärare, två närvårdare och en assistent. Daghemmet är ett av nitton daghem i denna kommun och gruppen jag jobbade med var en av 4 grupper på detta daghem.

På daghemmet använder sig personalen av bilder samt tecken som stöd för kommunikationen med barnen eftersom en del av barnen i gruppen har någon form av svårigheter som inverkar på deras kommunikationsförmåga. Personalen har fått utbildning i användningen av dessa former av stöd för kommunikation men har inte någon nerskriven plan för användningen av dessa. Personalen upplever att användningen av bilder och tecken är ett bra alternativ för alla barnen eftersom det är lätt att anpassa användningen av t.ex. bilder till olika svårighetsgrader och situationer för att öka barnens delaktighet i situationerna. En fungerande kommunikation är en förutsättning för känslan av delaktighet och är därför viktig att stöda samt främja (Gustavsson 2004, s.139).

Den teoretiska referensramen för detta arbete är Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK). I arbetet är fokus specifikt på bilder och tecken i AKK eftersom daghemmet redan använder sig av dessa former av AKK och anser dem vara till stor nytta.

Genom diskussion med daghemspersonalen kom vi fram till att de skulle ha nytta av denna guide för kommunikation för att synliggöra hur personalen använder sig av bilder och tecken på daghemmet. Denna guide kunde underlätta överförandet av kunskapen personalen redan har, till en vikarie, ny personal eller studerande som kommer på besök

i gruppen, samt klargöra användningen av och riktlinjerna för AKK på daghemmet. Guiden fungerar även som en grund för vidareutvecklande av användningen av AKK.

Jag har valt att skriva mitt examensarbete om detta ämne eftersom jag personligen är intresserad av att arbeta med barn och av att utforska olika möjligheter för ergoterapeuter inom utbildning för barn och unga. Jag fick höra att personalen på daghemmet var intresserade av ett samarbete och bestämde mig för att ta emot projektet. I detta examensarbete använder jag även mig av min egen erfarenhet som jag fått genom att ha jobbat som personlig assistent för barn med autismproblematik som aktivt använder sig av bilder och tecken som stöd för kommunikation. Denna erfarenhet använder jag som stöd för min egen arbetsprocess.

2 BAKGRUND

I detta kapitel beskrivs kommunikationens betydelse för barnets utveckling samt olika utmaningar barn kan ha inom kommunikation. Utöver dessa beskrivs även förhållandet mellan delaktighet och kommunikation för att ge läsaren en bättre förståelse för varför man använder sig av AKK samt hur AKK kan främja delaktigheten hos en person. De olika formerna av AKK som daghemmet använder är beskrivna under referensramen som presenteras i slutet av detta kapitel. Den tidigare forskningen är även inkluderad i detta kapitel.

2.1 Kommunikationens betydelse för barnets utveckling

Barnets normala utveckling följer ett visst mönster och vissa utvecklingsskeden. De olika skedena hänger även ihop. T.ex. hänger språkutvecklingen ofta ihop med bl.a. den motoriska utvecklingen, den kognitiva samt den sociala utvecklingen (Heister et al. 1998, s.19-20). Den omgivande miljön har dock en avgörande inverkan på barnets utveckling och hur dessa olika skeden i utvecklingen tar form. Barnet lever alltså i interaktionen med sin omgivande miljö vilken innebär att lärandet sker som en reaktion på det som sker i barnets omgivning (Ayres 2008, s.223-224).

Ett nyfött barn kommunicerar genast med sin omgivning och barnets kommunikation utvecklas snabbt under det första levnadsåret. Innan barnet lär sig tala, klarar det av att

kommunicera med hjälp av olika signaler för att få vad det vill (Heister 2010, s.14). Barnets kommunikations utveckling består av flera olika färdigheter som barnet ofta lär sig så snabbt att vi knappt hinner märka dem. Dessa olika färdigheter är otroligt viktiga för en fungerande kommunikation samt går bland annat ut på att kunna imitera, dela uppmärksamheten med en annan person, rikta sin kommunikation till en annan person, turtagning samt att välja mellan olika alternativ (Heister 2010, s.14). Lärandet är dock beroende av hur barnet reagerar på det som sker omkring det samt ett resultat av den aktivitet som sker i interaktion med omgivningen (Ayres 2008, s.223-224). Alltså påverkas även utvecklandet av dessa färdigheter av barnets omgivande miljö samt den kommunikation barnet upplever.

Då barnet blir äldre blir även språk användningen, som en del av kommunikationen, mera avancerad. Barnen lär sig mera ord och lär sig snart att bygga upp meningar och att inte enbart tala om "här och nu" situationer utan även att berätta om sådant som redan hänt. Barnen lär sig senare även att skoja, ljuga och ställa frågor (Heister 2010, s.14). Då barnet kommunicerar med andra människor lär det sig att språket är ändamålsenligt och att språket har flera olika uppgifter. Bland annat lär det sig om hur man kan använda språket för att påverka andras beteende, få uppmärksamhet och vara i interaktion med andra, låtsas att man är någon annan, berätta, förklara och skoja och så vidare (Heister 2010, s.15). Senare får språket även en sociokulturell betydelse för barnet. Olika kulturer har olika normer för hur man t.ex. hälsar och vad som förväntas av en person i en social situation. Dessa olika sociokulturella normer förenar människor till en grupp och ger en slags känsla av samhörighet (Heister 2010, s.16). Då barnet har en fungerande kommunikation med sin omgivning, kan barnet uttrycka sin åsikt och bli hörd samt uttrycka sina känslor och skapa sociala relationer. Genom en fungerande kommunikation lär sig barnet att ta beslut och att dessa beslut har konsekvenser och beaktas av andra. Barnet lär sig vara observant och lär sig om kroppsspråk samt får en slags motivation för att kommunicera. På detta sätt kan barnet vara i interaktion med sin omgivning och få stöd i sin utveckling av en fungerande kommunikation (Heister 2010, s.14-21).

För att stöda barnets kommunikationsutveckling kan en väl strukturerad vardag på daghemmet vara till stor nytta. Då dagen delas upp i klara delar med olika skeden då olika aktiviteter utförs samt synliggörs för barnet kommer detta att göra det lättare för

barnet att förstå hur dagen är uppbyggd och bättre förstå innebörden och betydelsen av de olika delarna/orden (von Tetzchner & Martinsen 2000, s.151). En välstrukturerad dag ger barnet möjligheten att kunna förutse vad som händer näst. Att ha en strukturerad dag där man själv vet vad som kommer att hända ger en känsla av trygghet som i sin tur främjar inläringen (Kerola 2001, s.8-9).

2.2 Utmaningar inom kommunikation

Då ett barns utveckling inte följer den så kallade normala utvecklingen och barnet upplever någon forms försening i sin utveckling, kommer detta att påverka barnets kommunikationsförmåga på ett eller annat sätt. Barnet kan ha svårigheter med några av de allra mest grundläggande färdigheterna som behövs för en fungerande kommunikation. T.ex. för ett barn med autism är det typiskt att barnet har svårigheter att dela uppmärksamhet med en annan person eller att rikta kommunikationen till någon så att kommunikationen blir ändamålsenlig. Ifall dessa färdigheter, av olika orsaker, inte har utvecklats är det svårt att lära sig kommunicera med andra personer utan någon form av hjälpmedel. (Heister 2010, s.14-21)

Talet är en av det viktigaste redskap för social interaktion samt en del av kommunikationen. Ett barn med någon form av nedsatt talförmåga, eller någon annan form av funktionsnedsättning kan bli passiv och omotiverade på grund av brist på nya inläringssituationer samt på grund av brist på kontroll över sin egen omgivning (Case-Smith 2001, s.573). Ett barn som upplever svårigheter med tal och språk behöver en annan form för kommunikation för att vara i interaktion med sin omgivning, här kan Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) vara en bra lösning (Heister et al. 1998, s.8). Det finns olika hjälpmedel inom AKK som kan främja barnets kommunikationsförmåga. Hjälpmedlet bör dock väljas personligt och noga för barnet som är i behov av det för att hjälpmedlet verkligen ska vara motiverande att användas (Case-Smith 2001, s.572-573). Bland annat inverkar barnets kognitiva mognadsnivå på vilket AKK hjälpmedel som blir passande för barnet (Heister et al. 1998, s.7-8).

En annan orsak till problem med kommunikation hos ett barn kan t.ex. vara någon form av störning i den sensoriska integration, t.ex. svårt att kunna sortera och ta in alla de sinnesintryck som finns omkring. Då det finns mycket olika sinnesintryck omkring som

samtidigt borde uppfattas och tolkas, kan det resultera i att barnet har svårt att kommunicera med sin omgivning. Det kan lätt hända att barnet missförstås i situationer där det helt enkelt inte själv riktigt uppfattat allt som skett omkring det. Det kan t.ex. vara väldigt svårt för barnet att ta åt sig och minnas två saker samtidigt, som barnet blivit ombedd att göra; sätt böckerna i väskan och ta sedan fram dina färgpennor. (Ayres 2008, s.38-40)

Senare då barnet närmar sig förskoleåldern kan svårigheter med känsloregleringen även orsaka komplikationer med kommunikationen. Känsloreglering kan förklaras som den process då barnet blir medveten om och lär sig hantera sina olika känslor samt på det sätt barnet reagerar känslomässigt då det behöver anpassa sig till en ny social situation och till nya sociala utmaningar. Barnen lär sig att hantera sina känslor delvis via olika konflikter de hamnar i med sina vänner eller då de upplever att de vuxna lägger upp regler för dem och då de lär sig att förhålla sig till dessa. Barnen kan uppfattas som aggressiva och svåra att ha med i olika situationer eller väldigt tillbaka dragna ifall de inte ännu har en så väl utvecklad känsloreglering. (LaFreniere 2013) Problem med kommunikationen kan bero på flera olika påverkande faktorer och det kan vara svårt att veta exakt vad som orsakar problem. Det viktiga blir dock att försöka hitta en lösning som stöder barnet till en fungerande kommunikation, samt främjar kommunikationen, för att den ska kunna stöda barnet i dess utveckling.

2.3 Delaktighet och kommunikation

Målet med användningen av AKK är att öka delaktigheten i en situation, för en person med någon form av utmaning inom kommunikation, genom att främja dennas kommunikation. Att kunna kommunicera med sin omgivning är ett grundläggande behov för människan. (Heister et al. 1998, s.7) Därför är det viktigt att försöka hitta ett fungerande kommunikationssätt för en person som behöver stöd med detta.

Delaktighet är ett brett begrepp som kan ses ur flera olika synvinklar beroende på situationen. I detta examensarbete är fokus på barnens känsla av delaktighet samt hur den alternativa och kompletterande kommunikationen kan främja delaktigheten i daghemsmiljön. Begreppet delaktighet går att definiera på flera sätt, det finns inte enbart

en definition. Ett förslag på en definition är: ”Delaktighet bör beskrivas som ett samspel mellan individen och dennes sociala och fysiska omgivning” (Gustavsson 2004, s.79). En viktig aspekt av begreppet är även att alla människor uppfattar delaktighet på ett personligt sätt och att begreppet alltid innefattar en upplevelsedimension (Gustavsson 2004, s.138). Delaktighet är även ett centralt begrepp i WHO:s (World health organizations) ICF-klassifikations system (International classification of functioning, disability and health). I ICF beskrivs delaktighet bland annat som involvering i en livssituation samt som något som bör bedömas utifrån personens upplevelse och samspel i en situation (Gustavsson 2004, s.43). Gustavsson delar upp delaktighet i tre olika dimensioner för att förklara begreppet. Den första dimensionen är; att uppleva och genom aktivt samspel med omgivningen ha positiva upplevelser. Den andra dimensionen är; att själv agera både fysiskt och psykiskt i en livssituation. Den tredje handlar om sammanhanget och tillgängligheten till aktiviteter och om samspelet med miljön (Gustavsson 2004, s.139).

Samspelet på daghemmet sker mellan personalen och barnen, barnen emellan samt i den fysiska miljön. Hur barnen kan fungera i sin omgivning, både fysisk och social, har en betydelse för deras känsla av delaktighet. Det är viktigt att barnen upplever detta samspel som positivt genom en fungerande kommunikation i miljön. Barnens aktiva deltagande i verksamheten på daghemmet är även central. Det blir viktigt att barnen aktivt är med i görandet på daghemmet i de vardagliga aktiviteterna och att barnens tankar och åsikter beaktas så gott som möjligt. Via en fungerande kommunikation kan barnen bättre uttrycka sig och få sina åsikter hörda samt aktivt delta i aktiviteterna. Samspelet med miljön är även en viktig del av delaktigheten. Hur barnen t.ex. själva har möjlighet att agera i sin omgivning, hur de förstår sin omgivning och hur väl anpassade aktiviteterna är enligt barnens utvecklingsnivå är även viktigt för att barnen ska känna sig delaktiga på daghemmet.

2.4 Teoretisk referensram

Referensramen för detta arbete är Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK). AKK är ett övergripande begrepp för olika former av kommunikation mellan människor som ersätter eller kompletterar ett bristande tal/språk. AKK innefattar tre

komponenter; Brukare-personen som har funktionsnedsättning för kommunikation. Redskap-kommunikationssätt och hjälpmedel för dessa. Omgivning-människor, samspelspartners och miljö. (Heister et al. 1998, s.8)

”Ordet kommunikation kommer från latinets ”communicare”, som betyder att något ska bli gemensamt (tankeinhåll och avsikter). Det innebär att vi både meddelar oss och delar med oss av något – innebörder, upplevelser, känslor, handlingar och värderingar ” (Nilsson & Waldemarson 2007, s.11). Kommunikation kan även beskrivas som överförandet av ett budskap från en individ till en annan (Heister et al. 1998, s.16). Mötet med andra människor möjliggörs tack vare vår kommunikation och vårt språk. Andra människors reaktioner i kommunikation med oss gör även att vi möter och lär oss om oss själva (Nilsson & Waldemarson 2007 s.11-13).

Kommunikation sker på fler sätt än enbart med hjälp av ord. Vi använder oss bl.a. av kroppsspråk, mimik, ögon och gester. Att uppleva någon form av nedsättning på något av dessa områden, som påverkar kommunikationsförmågan, kan vara väldigt frustrerande för en person eftersom förmågan att kunna kommunicera med sin omgivning är ett grundläggande behov för människan. (Heister et al. 1998, s.7)

De första former av AKK utvecklades för personer utan tal, med stora rörelsehinder och som var läskunniga. Senare har man konstaterat att kommunikationen kan behöva stöd på fler områden än enbart bristfällig talförmåga samt att det är en långvarig process att tillägna sig en form av AKK, som även kräver att personens omgivande miljö är involverad. Nu mera har det utvecklats flera former av AKK för en betydligt bredare målgrupp människor med väldigt olika slag av svårigheter inom kommunikation. (Heister et al. 1998, s.7-8)

Det är viktigt att en form av AKK, för en person i behov av stöd, väljs personligen för just denna person. Brukaren av AKK inverkar på vilken form av AKK som kan användas. Personens egna förmågor och färdigheter, bakgrund till talsvårigheter, varierande åldrar samt personligheter är avgörande för den form av AKK som kommer att vara bäst för personen. Ifall brukaren har någon form av fysisk funktionsnedsättning påverkar detta brukarens motoriska färdigheter som avgränsar möjligheterna för val av form av AKK. Även personens kognitiva nivå inverkar på val av AKK. (Heister et al. 1998 s.7-12)

Miljön är en annan faktor som inverkar på användningen av AKK. De Människor och samspelspartners brukaren är i interaktion med och den miljö brukaren befinner sig i inverkar på möjligheterna för användningen av AKK (Heister et al. 1998, s.7-12). Det är viktigt att miljön förstår sig på AKK samt stöder användningen av den. Ifall det inte finns någon i den omgivande miljön som kan förstå samt reagera på en persons användning av AKK, mister den sin funktion. Därför blir det relevant att se till att omgivningen har kunskap om AKK (Heister 2010, s.37). Det är även ytterst viktigt att omgivningen förstår att kommunikation med hjälp av någon form av AKK bör vara multimodalt, alltså kommunikation via flera sinnen. Omgivningen bör alltså även vara observant på bl.a. personens kroppsspråk samt reagera på och uppmuntra det (Heister 2010, s.32).

En miljö som stöder användandet av ett AKK hjälpmedel består av personal/personer med goda kommunikationsförmågor samt av vänner som använder sig av liknande hjälpmedel. Kommunikationen bör vara i centrum hela dagen i alla situationer samt alla initiativ taganden från barnets sida, till kommunikation, bör uppmärksammas. All form av kommunikation bör accepteras samt få en reaktion av personalen och uppmuntras. Kommunikation mellan barnen förhindras inte utan bör uppmuntras. (Heister 2010, s.129)

Miljön inverkar på möjligheten att vara aktiv och ger alltid direkt feedback åt personen under/efter en aktivitet. Detta gör att en person hela tiden lär sig nya saker om sig själv och om sin omvärld genom att vara i interaktion med miljön (Hautala et al. 2011 s.30-44). Miljön ger feedback och stimulerar barnens sinnen och ger signaler åt barnen om hur man ska "fungera" på t.ex. daghemmet. På ett daghem finns det gemensamma regler som bör förstås för att gruppen ska kunna fungera tillsammans. Därmed blir kommunikationen i centrum för delaktigheten på daghemmet.

Kommunikationen förenar en grupp genom att vara ett gemensamt sätt att kunna uttrycka sig och förstå varandra (Heister 2010 s.11). Det är viktigt att minnas att en av de viktigaste förutsättningarna för att ett AKK hjälpmedel/kommunikationssätt ska vara utvecklande och främja barnets kommunikation även är att alla i barnets omgivning använder sig av detta med barnet på samma sätt (Heister 2010, s.105). I detta examensarbete kommer referensramen att fungera som ett verktyg för analys av det

material som samlats in på daghemmet samt ge en struktur för produkten av detta arbete.

2.4.1. Bilder i kommunikation

Olika personer använder sig av bilder, i kommunikation, av olika orsaker. För vissa kan användningen av bilder vara ett sätt att uttrycka sig på medan det för andra kan vara ett stöd med vilket man förstår något bättre. Användningen av bilder kan även vara ett sätt med vilket man kan reflektera över händelser eller strukturera sin dag/vecka. (Papunet 2009)

Bilderna som används kan se ut på olika sätt. Det är dock viktigt att bilderna som används i syfte att stöda och utveckla ett barns kommunikationsförmåga är bilder som enbart används i detta syfte. Detta är viktigt för att inte barnet ska blanda ihop kommunikationsbilderna med andra bilder som finns i omgivningen (von Tetzchner S, Martinsen H 2000, s.35-38). Kommunikationsbilderna som används kan till exempel vara fotografier på olika föremål/aktiviteter/situationer, förenklade bilder på olika föremål/aktiviteter/situationer eller bilder på symboler som har en viss betydelse. Beroende på barnets kognitiva förutsättningar använder man sig av olika bilder (von Tetzchner S, Martinsen H 2000, s.24-39).

De använda bilderna kan vara utplacerade i en omgivning för att vara till nytta för flera personer eller vara personliga för en person då denna person har bilderna med sig i sin egen ”kommunikations mapp” (personligt uppbyggd för en persons användning). Det finns flera olika orsaker till att ett barn kan ha svårt att förstå tal. Det kan handla om att ett barn har svårt att uppfatta talat språk eller att det är svårt att förstå långa krångliga meningar. För vissa kan det hjälpa att klargöra det sagda med hjälp av bilder medan det för andra kan handla om att behöva bilder som stöd för att komma ihåg det relevanta och plocka ut det viktiga ur det som sagts. En allmän försening i språkutvecklingen hos barn kan vara en tillräcklig orsak att vända sig till bildkommunikation för att främja kommunikationen och delaktigheten. Bilderna kan göra det lättare att hänga med i situationer och förstå instruktioner bättre ifall barnet har svårt med språkförståelse som påverkar kommunikationen. (Papunet 2009)

Inledningen av användningen av bilder i kommunikation sker inom den nära sociala kretsen (hemma eller på daghemmet) där förståelsen, för att bilder kan fungera som ett sätt att kommunicera, skapas. Det är viktigt för barnet att få en känsla av att själv kunna uttrycka sig med hjälp av det som finns i omgivningen. Genom att själv få ta beslut samt kunna styra andra, skapas en grund för barnets självbestämmande kommunikationsförmåga. Personerna i barnets miljö har en viktig roll. Det är avgörande för en väl utvecklad kommunikation, med hjälp av bilder, att personerna i barnets omgivning är lyhörda och uppmärksamma på barnets sätt att kommunicera så att denna kan utvecklas. Några exempel på hur man kan öva detta med barn, med hjälp av bilder, i vardagliga situationer är t.ex. att ställa korta frågor samt ge två svarsalternativ med bilder för barnet att välja mellan. Barnet kan t.ex. själv få välja leksak eller sång. (Heister 2010, s.98-104).

Alla situationer i barnets vardag kräver inte användning av bilder i kommunikation för en person med svårigheter inom kommunikation. Vissa miljöer är så bekanta för personen att de inte nödvändigtvis behöver bilder för att kunna kommunicera. T.ex. hemma där barnets familj kan klara av att kommunicera med barnet utan användning av hjälpmedel. Det är dock viktigt att man strävar till att använda bilderna i så många situationer som möjligt i början. Ju flera övnings tillfällen barnet får desto snabbare och lättare har barnet att förstå sig på användningen samt kunna lära sig att överföra denna form för kommunikation till nya situationer. (Heister 2010, s.98-104)

2.4.2 Tecken som stöd i kommunikation

Tecken som stöd i kommunikation kan användas i olika syfte och på olika sätt. Stödtecken är så att säga nyckelord som bygger på de dövas teckenspråk som delvis har förenklats samt används som stöd vid sidan av vanligt tal. Stödtecknet visas samtidigt som ordet uttalas. Man plockar ut de viktiga orden i en mening, så att säga nyckelord, och tecknar dessa för att stöda och klargöra det sagda (Heister et al. 1998, s.52). Dessa nyckelord kan även komplettera användningen av bilder i kommunikation (papunet 2012).

Stödtecken som form av AKK väljs av olika skäl. Tecken kan t.ex. vara lättare att visa än att uttala ord eftersom den finmotorik som krävs för användandet av händerna inte är lika avancerad som den finmotorik som krävs för att uttrycka sig i tal. Det kan även vara lättare att förstå och tolka ett tecken än tal. Detta på grund av att synintryck är lättare att tolka än hörselintryck. Då man använder stödtecken lämnar man bort de små orden i meningarna och tecknar enbart det viktigaste vilket kan göra det lättare att förstå tal med hjälp av stödtecken. (Heister et al. 1998, s.52). Man kan även använda sig av bilder där stöd tecknet visas i form av en ritad person som tecknar stöd tecknet på bilden. Dessa bilder kan t.ex. vara utplacerade för en sång så att barnen själva kan teckna med utan att den vuxna visar exempel medan man sjunger.

2.5 Tidigare forskning

Jag har använt mig av databasen Academic search elite, cinahl och OTseeker och sökt litteratur med sökorden: Children, AAC, nursery school, environment, preschool, occupational therapy, participation och communication. Jag har valt att enbart använda mig av artiklar som är skrivna på 2000 talet och som är skrivna på antingen svenska, finska eller engelska.

I den tidigare forskningen har jag sökt information om barn i dagis ålder samt om barnens delaktighet i deras omgivning och olika aspekter av kommunikation. En forskning gällande barns intressen är även inkluderad för att få en inblick i dagisbarns meningsfulla aktiviteter, som är en viktig del av deras känsla av delaktighet.

En forskning är utförd för att undersöka barn i åldern 1-5 års intressen och hur dessa intressen beaktas i barnens daghems miljö. Forskarna använder sig av begreppet: "funds of knowledge", som kan översättas till svenska som "barnens tillgång till kunskap", för att beskriva barnens intresse områden. Dessa "funds of knowledge" grundade sig allt som oftast i barnens föräldrars, syskons och andra nära i deras omgivnings aktiviteter och därmed aktiviteter som barnen ofta observerade andra utföra eller som de själva fått uppleva. Barnen visade ofta denna kunskap och sitt intresse för den, via sin lek på daghemmet. Resultatet av forskningen visade att det oftast enbart var det mest utåtriktade barnens intressen som beaktades och togs upp i daghemmets verksamhet. De mera blyga barnens intressen blev inte lika beaktade och det var ofta inte heller någon

av personalen som visste tillräckligt om dessa barns "funds of knowledge" för att kunna inkludera dessa. (Hedges et al. 2011)

De blygare barnen berättar inte lika självmant om sina intressen så det kan behövas stöd i kommunikationen för att få fram dem. I denna forskning pointeras vikten av samarbetet mellan familjen, samhället och daghemmet för att barnen ska kunna vara delaktiga på bästa möjliga sätt och ha en meningsfull verksamhet på dagis.

Inkluderandet av barnens "funds of knowledge" skulle stöda barnens utveckling genom att använda sig av deras redan existerande intressen och kunskap för att lära dem nya saker. (Hedges et al. 2011)

Eftersom leken är en av barnets viktigaste aktiviteter i utvecklings åldern är det viktigt att det finns en miljö som stöder barnens lek eftersom det är via leken som barnen utvecklar sig och uttrycker sig. Det är även via leken som barnen övar sig i att lära sig reglera sina känslor. Genom olika lekar tillsammans med andra barn där barnen måste samsas om olika utrymmen och föremål får barnen övning i och erfarenhet av många olika känslor. Det lär sig om hur de själva reagerar och hur andra reagerar på deras beteende. De lär sig att hantera besvikelser t.ex. genom att inte alltid få den leksak de vill eller att inte få leka hela dagen på grund av annat program. Leken är även en väldigt viktig del av barnens kommunikations utveckling eftersom barnet via leken lär sig kommunicera på flera olika sätt. (LaFreniere 2013)

En undersökning är gjord för att undersöka hur man best kan anpassa den omgivande miljön för att stöda barnens lek och göra omgivningen tillgänglig för barnen. De viktigaste påverkande komponenterna som framkommer i denna undersökning är en fysisk miljö som "bjuder in till lek" som lockar barnen till olika utvecklande lekar och som är tillgänglig och förståelig för alla barn i form av olika slags material och leksaker som passar sig elever av olika funktionsnivå. Avgränsade lekhörnor och varierande material som passar alla elever är avgörande för en bra lek miljö. De vuxnas roll tas även upp. De har en viktig roll som stöd i situationer där barnen kan ha svårt att komma vidare i en lek eller där ett barn med någon form av funktionsnedsättning kan behöva stöd i sin kommunikation för att kunna vara med i leken med de andra barnen, t.ex. då ett barn kan ha svårt att uttrycka sig. (Doctoroff 2001)

Då ett barn har svårt att kommunicera och t.ex. har någon form av funktionsnedsättning som inverkar på deras sätt att kunna kommunicera och att kunna använda sig av sin naturliga röst för att kommunicera med andra i sin omgivning, inverkar detta avsevärt på deras känsla av delaktighet. AAC (augmentative and alternative communication) som på svenska kallas för AKK (alternativ och kompletterande kommunikation) är olika slags hjälpmedel och stöd för kommunikation. Det är frågan om olika slags hjälpmedel som kan rekommenderas att antingen komplettera eller ersätta den naturliga kommunikationen med en ny form för kommunikation. Några exempel på hjälpmedel är t.ex. användning av bilder eller av olika gester för att uttrycka sig eller för att förstå någon annan bättre. (King & Fahsl 2012)

Några av dessa hjälpmedel har undersökts för att få reda på ifall ordförrådet i hjälpmedlen motsvarar behovet hos barnen som använder hjälpmedlen. Undersökningen har riktats mot en specifik situation där hjälpmedlen används; lässtund (Då en vuxen läser en bok för barnen). Syftet var att undersöka ifall AKK hjälpmedel för barn med kommunikations svårigheter, har ett ordförråd som är passande och till nytta för barn i behov av dessa kommunikationshjälpmedel i en situation där barnen använder sig av dem för att kunna kommunicera med andra personer i situationen. Undersökningen visar hur viktigt det är att det finns rätt sorts ordförråd tillgängligt för barn som använder sig av AKK hjälpmedel. Detta är viktigt för att barnen ska kunna vara delaktiga och kommunicera som de vill under en lässtund för att utveckla sin kommunikations förmåga och sitt ordförråd. Barnen använder sig av bl.a. frågor och av andra ord än enbart de som finns med i boken i fråga. I forskningen talas det även om vikten av att barn blir lästa för och hur det främjar deras utveckling, kommunikations förmåga och framför allt möjlighet till delaktighet genom att få vara delaktiga och kunna kommunicera under dessa lässtunder. (Da Fonte et al. 2010)

Dessa forskningar syftar alla på vikten av att barnet blir sedd som en individ samt hur avgörande miljön är för att stöda barnens känsla av delaktighet. Såväl en väl planerad fysisk miljö som en social omgivning med vuxna som förstår sig på barnet samt stöder dess individualitet är avgörande för barnets utveckling. För barnen blir det även viktigt att kunna umgås och ha en fungerande lek med andra barn för att bl.a. utveckla sin känsloreglering. En fungerande kommunikation mellan barn och vuxna ökar barnens känsla av delaktighet samt ökar de vuxnas förståelse för barnet då det blir lättare att

kunna beakta barnets individuella behov och känna igen barnets individuella styrkor och svagheter för att på bästa möjliga sätt kunna stöda barnets utveckling.

Denna bakgrunds information om barn i dagis ålder och deras upplevelser om delaktighet i deras omgivande miljö samt om hur viktigt det är för barnen att kunna förstå sin omgivning och att de vuxna har en fungerande kommunikation med barnen, ger mig en grund att utgå ifrån då jag ska arbeta vidare med produktutvecklingen för daghemmet i Raseborg.

3 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING

Syftet med detta examensarbete är att utarbeta en guide som synliggör hur personalen använder Alternativ och kompletterande kommunikation i daghemsmiljön.

Målet med guiden är att synliggöra hur personalen använder sig av AKK samt klargöra användningen av bilder och tecken på daghemmet. Guiden ska underlätta överförandet av denna kunskap, till ny personal eller studerande som kommer på besök i gruppen, samt klargöra användningen av och riktlinjerna för AKK på daghemmet. Guiden fungerar även som en bas för vidareutvecklandet av AKK.

Frågorna är;

Hur och i vilka situationer använder sig personalen av bilder som stöd för kommunikationen?

Hur och i vilka situationer använder sig personalen av tecken som stöd för kommunikationen?

Hur kan personalen utveckla användningen av AKK som stöd för kommunikationen?

4 METOD

Mitt examensarbete är ett produktutvecklingsarbete som är gjort enligt en processinriktad metod. Examensarbetet tillsammans med produkten är en kompromiss mellan samarbetspartners önsknings och behov, studerandes resurser och möjligheter samt läroanstaltens krav på ett examensarbete (Vilkka & Airaksinen 2003, s.56-58). I en

processinriktad metod beskriver man, i skriftlig form, arbetsprocessen genom att beskriva vad, varför och hur man utfört sitt projekt samt beskriver vilka slutsatser man kommit till samt sin egen inläring under arbetets gång. I rapporten ingår även en utvärdering av den egna arbetsprocessen och den slutliga produkten. Denna rapport tillsammans med produkten (även den i skriftlig form), bildar examensarbetet (Vilkka & Airaksinen 2003, s. 65). I detta kapitel beskrivs arbetsprocessen samt produkten.

4.1 Arbetsprocessen

Ett produktutvecklingsarbete består av en planeringsfas som innehåller insamling av den information som behövs samt planering av arbetet så noga det går i det skedet. Här ingår också möjliga besök hos samarbetspartnern samt intervjuer (Salonen 2013 s.16-20). I detta arbete blev materialinsamlingen, för produktutvecklingen, en kombination av tre besök på daghemmet samt litteratur sökning på bibliotek och internet.

Besöken på daghemmet gick ut på observation av miljön samt observation av samling, enligt ett observationsschema (Bilaga 1), och en intervju med barnträdgårdsläraren för att få reda på hur personalen använder sig av bilder och tecken som stöd för kommunikationen på daghemmet. Observationsschemat byggdes upp med hjälp av AKK genom att fokusera frågorna i observationsschemat kring de viktigaste komponenterna i AKK. På detta sätt hjälpte observationsschemat mig att hitta dessa i daghemmets sätt att använda sig av AKK. Frågorna i observationsschemat ämnade fånga det mest relevanta för produktutvecklingen. Detta blev att få kunskap om brukaren på daghemmet, alltså barnen och deras behov av stöd och inställning till de former av AKK som används. Att få kunskap om de olika formerna av AKK som personalen på daghemmet använder med barnen samt att få kunskap om hur den fysiska samt sociala omgivningen ser ut. Observationsschemats struktur baserade sig även på det jag redan visste om den situation som skulle observeras. Jag visste att det handlade om en samling på daghemmet samt om hur AKK användningen syntes i miljön på daghemmet. Innehållet i observationsschemat fungerade även som en bas för intervjun med barnträdgårdsläraren, eftersom intervjun handlade om det som redan observerats.

Under det första besöket på daghemmet träffade jag endast personalen då vi tillsammans diskuterade om vad arbetet skulle gå ut på och diskuterade kring syftet med arbetet.

Under detta besök fick jag även en inblick i daghemmets sätt att använda AKK just nu samt kunskap om vilka former av AKK de använder. Under det andra besöket på daghemmet var jag med i gruppen ända från morgonen fram till lunch. Jag var med under samlingen och observerade användningen av AKK samt observerade även användningen av AKK i miljön. Under det tredje besöket på daghemmet utfördes en semistrukturerad intervju, med barnträdgårdsläraren. För denna intervju användes innehållet i observationsschemat som bas eftersom intervjun skulle komplettera observationen. Mellan dessa besök hade jag även kontakt med barnträdgårdsläraren via e-post samt telefon gällande planering av besöken på daghemmet. Besöken gav mig en förståelse för hur daghemmet använder sig av AKK just nu, hur de möjligen vill utveckla användningen samt vad de själva har för kunskap om AKK. Genom att föra diskussion med personalen om detta fick jag den kunskap jag behövde för basen för produkten. Denna information var viktig för att produkten skulle få rätt inriktning och bli användbar samt nå sitt syfte.

Observation användes som verktyg i den processinriktade metoden eftersom intresset var att se hur personalen gjorde i praktiken. (Jacobsen 2007 s.108-112) Jag var intresserad av att observera deras handlingar i arbetet på daghemmet. Observationen var deltagande för att barnen inte skulle känna sig observerade och för att situationen skulle kunna följa sitt vanliga mönster så gott som möjligt. Intervjun valdes att utföras under processens gång eftersom det uppkom ett behov av att få fram personalens egna tankar och åsikter om sina handlingar samt för att få en bättre förståelse för varför de gör som de gör. Intervjun var semistrukturerad och följde samma teman som observationen.

Litteratur sökning för arbetet gjordes på bibliotek samt på internet. För det mesta användes ergoterapi litteratur samt litteratur om AKK i såväl böcker som källor på internet, t.ex. Papunet (papunet.net) och Hjälpmedelsinstitutet (hi.se). Jag läste även andra examensarbeten som behandlar liknande ämnen som mitt arbete och som var gjorda enligt samma metod för att få stöd i min arbetsprocess. Detta gjordes även för att få idéer till nya källor i arbetet samt för att få stöd för strukturering av arbetet. Jag läste även olika broschyrer som handlar om att handleda inom AKK för att få idéer för hur guiden kunde byggas upp. Broschyerna som bäst stödde produktutvecklingen hittades på papunet.net. Dessa var t.ex. broschyrer som heter ”Opas vuorovaikutukseen ja kielen kehityksen alkuvaiheisiin” och ”Kuvat kommunikoinnissa”. Eftersom dessa broschyrer

även handlade om att handleda, om AKK, i skrift, fungerade de bra som stöd för produktutvecklingen.

Under processen förde jag process dagbok. Detta fungerade som ett bra verktyg för bearbetning av det insamlade materialet. Process dagboken fungerade som ett dokument för ”brainstorming” under examensarbetsprocessen. Efter varje handledning med min handledare eller diskussion med/besök på daghemmet skrevs nya tankar ner som uppkom gällande examenarbetet för att de inte skulle glömmas bort. T.ex. gällande vilka begrepp som skulle bli relevanta i bakgrunden eller gällande struktureringen av arbetet. Nya idéer och frågor som uppkom när jag läst ny litteratur skrevs även ner i process dagboken. T.ex. om hur produkten skulle se ut och vad som skulle inkluderas i den slutliga produkten (Vilkka & Airaksinen 2003, s.19). Under bearbetning av det material som samlats in via informationssökning samt besök på daghemmet hade jag stor hjälp av min handledare som gav kommentarer på texten som jag skickade henne, samt stödde mig i processen under de handledningar vi hade på skolan. Under processen hade jag även stöd av den erfarenhet jag själv har av användning av AKK. Jag har jobbat som personlig assistent, på en lågstadieskola, för barn med autismproblematik och har aktivt använt bilder och tecken som stöd för kommunikation med dessa barn. Denna förståelse för användning av AKK har hjälpt mig i min arbetsprocess genom att ge mig en förståelse för hur dessa hjälpmedel används i praktiken och på vilka olika sätt de kan anpassas samt till vilken stor hjälp de kan vara för vissa barn.

Det material som samlades in på daghemmet via diskussion med personalen, observation av samling och miljö samt intervju med barnträdgårdsläraren analyserades med hjälp av AKK för att få fram det viktigaste och mest relevanta för produktutvecklingen. Först renskrevs råmaterialet från observationen av samlingen samt miljön, den utförda intervjun med barnträdgårdsläraren samt från de diskussioner vi haft tillsammans med personalen. Efter detta sorterades materialet enligt AKKs tre huvudkomponenter; Brukare, redskap, omgivning. Råmaterialet sorterades enligt vad som berörde de olika komponenterna för att se vilka teman som lyftes upp inom de olika områdena. De teman som uppkom via analysen var att barnen på daghemmet alla har olika behov av stöd för kommunikationen men att de ändå alla är positivt inställda till användningen av såväl bilder som tecken som stöd för kommunikationen. Det som även lyftes fram ur analysen var att personalen anser att tillverkningen av bild materialet vara

tidskrävande samt att planeringen kräver tid. Personalen upplever alltså att de inte har tillräckligt med tid för detta men vill dock gärna utvidga användningen av bilder och tecken som stöd för kommunikationen på daghemmet eftersom de anser dessa vara till stor nytta för barnen samt att dessa stöd fungerar som en gemensam form för kommunikation för barnen i gruppen. Ur analysen framgick att bilderna som stöd för kommunikationen är mera användbara med hela gruppen, medan tecken som stöd fungerar bra för de elever som specifikt är i behov av dessa. Ur denna analys lyftes även fram att den omgivande miljön, personalen, har kunskap om de formerna av AKK som används men att de inte använder dessa förutom under samlingen samt i miljön på vissa ställen.

4.2 Etiska reflektioner

För att beakta de etiska aspekterna i mitt arbete har jag följt det tre grundläggande etiska krav som en undersökning bör följa: informerat samtycke, skydd av privatliv och att bli korrekt återgiven. (Jacobsen 2007, s.21-28)

För att säkra informerat samtycke skickade jag min plan åt personalen innan jag började med den praktiska delen som utfördes på daghemmet och därmed säkrade jag att personalen visste vad arbetet skulle gå ut på och vad det kommer att användas till. Alla av daghemmets barns föräldrar hade skrivit på en lapp där de gav samtycke till att personalen får vara i kontakt med olika samarbetspartner i utbildnings och utvecklingssyfte vilket betydde att det inte behövdes göra ett skilt kontrakt med föräldrarna för detta examensarbete utan enbart ett samarbetskontrakt mellan mig, personalen samt Arcada. Personalen på daghemmet tog själv initiativ till detta samarbete och var alltså frivilligt med i mitt examensarbete. För att skydda privatliv har jag inte använt riktiga namn på personer som är med i detta arbete, jag har inte heller skrivit ut sådant som gör att man skulle kunna känna igen daghemmet, någon av eleverna eller personalen genom att läsa mitt arbete. Jag har tillsammans med personalen kommit överens om vad som får skrivas ut och vad som inte får nämnas för att skydda privatlivet för de som varit med i detta arbete. I förhållande till korrekt återgivning har jag strävat till att återge insamlad information (t.ex. via samtal/intervju) så fullständigt som möjligt samt i sitt sammanhang, för att undvika att informanten hade

blivit missförstådd. Jag har även låtit den intervjuade läsa texten från intervjun innan jag använt den i mitt arbete för att säkra mig över att den intervjuade blir korrekt återgiven.

Bilderna som använts i guiden är alla antingen bilder som jag själv tagit eller bilder som finns tillgängliga på öppna bloggar på internet. Bilderna är inte bilder på andra människor vilket gör att det är ok att använda dem i andra hand.

5 PRODUKTUTVECKLING

För produktutvecklingen blir det relevant att fundera på hur produkten ska komma att se ut. Man bör tänka på vilka ekonomiska resurser man har för att tillverka produkten och hur den ska se ut och hur den ska vara skriven för att den på bästa möjliga sätt ska möta målgruppens behov och nå sitt syfte (Vilkka & Airaksinen 2003, s.51-53). I detta kapitel beskrivs produktens layout, struktur samt innehåll under egna rubriker för att ge läsaren en uppfattning om hur produkten har utarbetats.

5.1 Layout och struktur

Eftersom målet med guiden var att den skulle underlätta överförandet av kunskapen om hur personalen använder sig av AKK på daghemmet samt fungera som en grund för vidareutvecklandet av användningen av AKK skulle guiden alltså finnas tillgänglig på daghemmet. Guiden skrevs ut i pappersform samt med pärm blad gjorda av tunt trä och gavs åt personalen för att göra detta möjligt. Pärmbladen valdes att göras i trä för att guiden bättre skulle tåla ”slitage” samt passa daghemmets naturvänliga värderingar. Eftersom målgruppen för guiden var såväl personalen som ny personal samt möjliga studerande som inte har så mycket kunskap om AKK beskriver guiden de tre viktigaste komponenterna i AKK, i förhållande till detta daghem, i inledningen samt de former av AKK som används på daghemmet i egna kapitel.

För att göra det tydligt för läsaren hur personalen använder sig av AKK på daghemmet har guiden även strukturerats med hjälp av de situationer då användningen av AKK blir mest synlig. Dessa är samlingen samt hur AKK används i miljön. De teman som uppkom via analysen av råmaterialet har bakats in i guiden samt fungerat som grund för

substansen i guiden. Utvecklingsförslagen baserar sig t.ex. på dessa teman för att utvecklingsförslagen skulle passa daghemmet. Dessa teman lyfts även fram i beskrivningen av samlingen samt beskrivningen av de olika formerna av AKK.

Guiden är relativt kort och lättläst för att det inte ska ta så länge för läsaren att få en överblick över hur daghemmet använder sig av de olika formerna av AKK. Det finns bilder inne i texten för att visualisera olika exempel för läsaren ifall dessa former av AKK inte är bekanta för läsaren. Guiden avslutas med en lista på källor som använts för skrivandet av guiden samt med litteratur förslag för att läsaren ska kunna läsa mera om AKK användningen med barn.

5.2 Innehåll

Genom diskussion med personalen framkom det att personalen ville att det ur guiden skulle framgå hur de använder sig av AKK för att de skulle kunna ge denna guide åt en vikarie eller studerande som kommer på besök. Detta eftersom de inte alltid har tid att förklara och visa hur och varför de gör som de gör. Guiden innehåller beskrivningar av de situationer där personalen redan använder sig av AKK samt beskrivningar på de olika formerna av AKK som används samt allmänt om AKK. Förutom detta innehåller guiden utvecklingsförslag eftersom det via diskussion med personalen framgick att de gärna vill utvidga användningen av AKK på daghemmet men att de inte anser sig ha tillräckligt med tid för detta. Dessa utvecklingsförslag är utvecklade genom att beakta daghemmets utgångspunkt för användningen av AKK samt för att möjligen underlätta planerandet av nytt material för daghemmet genom att ge exempel på nya sätt att implementera AKK i vardagen med barnen. I utvecklingsförslagen har det beaktats att personalen anser det vara tidskrävande att tillverka samt planera materialet men att de ändå gärna vill utveckla användningen. Därför består förslagen av små mängder material som även kan användas på flera sätt.

Ett av utvecklingsförslagen är även att det på daghemmet skulle finnas gemensamma riktlinjer för användningen av AKK för att stöda barnens kommunikation på bästa sätt. Detta underlättar även överförandet av personalens kunskap till en vikarie eller annan besökare i gruppen eftersom riktlinjerna fungerar som en slags genomgående struktur för användningen av AKK samt gör det lättare att förstå hur personalen gör. Ur teorin

framgår hur viktigt det är att alla i barnets omgivning använder sig av AKK på samma sätt med barnet för att de ska lära sig att använda den nya formen för kommunikation. I guiden ges några förslag på riktlinjer för daghemmet som är utarbetade med daghemmets nuvarande situation som utgångsläge.

6 UTVÄRDERING AV PROCESS SAMT PRODUKT

Ett projekt inriktat examensarbete bör utvärderas som en del av arbetsprocessen. I utvärderingen handlar det om att kritiskt granska arbetsprocessen samt den egna inläringen. I detta kapitel utvärderas arbetsprocessen samt produkten. (Vilkka & Airaksinen 2003, s.154 och 157)

Att välja att utföra ett produktutvecklingsarbete enligt en processinriktad metod innebar att jag behövde vara förberedd på att vara flexibel i mitt arbetssätt. Denna form av examensarbete var relativt ny på Arcada och var dessutom en metod som inte har en färdig struktur utan formas ganska långt av studerande själv.

Idén för arbetet var delvis klar från början eftersom samarbetspartnern hade visat intresse för ett samarbete som behandlade kommunikation. Syftet för arbetet utarbetades dock tillsammans med personalen på daghemmet för att få det att specifikt passa just den grupp som arbetet skulle utföras med. Den ursprungliga idén för arbetet var att introducera AKK för daghemsgruppen men så framkom det att denna grupp redan använder sig av AKK. Så blev det tal om att utveckla något nytt material för gruppen. Till slut konstaterade vi dock tillsammans med personalen att de inte har en guide för användningen av AKK där de framgår hur de för tillfället använder sig av AKK med barnen. Personalen ansåg att de kunde vara till stor nytta att ha en guide som de kunde ge åt en vikarie eller en ny medlem av personal för att kort förklara hur och varför de använder sig av dessa former av AKK. Denna guide skulle underlätta överförandet av den kunskap personalen redan har, till ny personal samt klargöra användningen av AKK på daghemmet så som det ser ut just nu. Genom att skriva ner detta och göra det konkret på papper kan personalen på ett nytt sätt reflektera över deras eget agerande samt orsaker till användningen av bilder och tecken som stöd för kommunikationen. Genom att ha en guide som denna kan personalen även vidareutveckla AKK användningen på daghemmet genom att använda guiden som ett utgångsläge att bygga vidare från.

Guiden skulle även vara lättillgänglig på daghemmet så att man när som helst kan läsa i den. Därför skrevs den ut och gavs åt personalen.

Materialinsamlingsmetoden för produktutvecklingen blev en annan än i den ursprungliga planen som var att det skulle ha skett en till, noggrann observation, utöver den första gjorda observationen. Den andra planerade observationen gick inte att utföra som planerat eftersom omständigheterna ändrades. Detta resulterade i att materialinsamlingen på daghemmet, för produktutvecklingen, blev en kombination av den första observationen, en intervju med barnträdgårdsläraren samt de samtal som förts med personalen under de tre utförda besöken. Med hjälp av intervjun som utfördes istället för den andra planerade observationen, insamlades kunskap om personalens egna åsikter om användningen av AKK på daghemmet samt kunskap om vad de ansåg vara utmanande med användningen. Det framgick t.ex. att personalen ansåg det vara tidskrävande att tillverka samt planera bild materialet. Det finns en del färdigt material tillgängligt på internet, men materialet bör alltid anpassas enligt den grupp de ska användas med samt skrivas ut, lamineras och sammanställas till ett användbart material och detta tar som sagt tid.

I förhållande till observationen uppstod det frågor kring ifall det skulle vara ok för mig att observera på daghemmet och vem jag skulle behöva lov av för att göra detta. På daghemmet hade dock alla barnens föräldrar redan skrivit på ett kontrakt om att personalen fick vara i kontakt med en tredje part i utvecklings syfte. Så jag behövde endast skriva ett kontrakt med personalen på daghemmet gällande vårt samarbete mellan daghemmet, Arcada och mig.

Under besöken på daghemmet togs en del bilder med tanken att de kunde användas i guiden för att visualisera användningen av AKK på daghemmet. Det var dock enbart en av dem som passade in i guiden vilket ledde till att resten av bilderna som finns i guiden är tagna från internet, mest från olika bloggar. För att göra guiden mera beskrivande för hur man på just detta daghem använder sig av dessa former av AKK hade det kunna vara bra att ta flera bilder på daghemmet för att beskriva användningen.

Eftersom daghemmet inte för tillfället använder sig av AKK väldigt aktivt, förutom under samlingen, kom guiden att även bestå av utvecklingsförslag, för daghemmet, för

att den skulle nå sitt syfte. Det hade kunnat vara bra att tillsammans med personalen fundera på de olika utvecklingsförslagen för att få dem att vara till större nytta samt motiverande för daghemmet. Då hade även personalen själva kunnat komma med förslag och idéer. På det sättet hade diskussionen med personalen även kunnat fungera som en utveckling i sig då man tillsammans hade funderat över olika möjliga utvecklingsförslag. Detta utfördes dock inte på grund av tidsbrist. Daghemmet ligger rätt långt ifrån var jag själv bor vilket gjorde att de krävdes en hel del planering för att få besöken att passa såväl daghemmet som mig.

Metod valet för detta arbete fungerade bra. Personalen ansåg sig vara i behov av en praktisk guide för att underlätta deras arbete och det fanns ingen klar modell för hur denna guide skulle komma att se ut vilket gjorde att denna processinriktade metod var väldigt lämplig eftersom den är så flexibel. Olika verktyg för materialinsamling kunde t.ex. väljas under processens gång samt ny litteratur som blev relevant för produktutvecklingen. Produktens layout, struktur och innehåll utvecklades även under processens gång. Utmaningen med att det inte fanns en färdig modell var dock att man inte hade något färdigt mönster att följa eller spegla mot. Det var tidskrävande att utforma produkten utan en modell för detta.

Målet med guiden var att svara på frågorna kring hur personalen använder sig av bilder samt tecken som stöd för kommunikation samt på vilket sätt daghemmet skulle kunna utveckla sin användning av AKK. I guiden besvaras dessa frågor genom att beskriva situationer där dessa former av AKK används samt genom att presentera olika utvecklingsförslag som även beskriver hur man med hjälp av dessa former av AKK kan stöda barnets kommunikation.

För att få feedback på produkten samt utvärdera ifall den nått sitt syfte skickades den åt barnträdgårdsläraren för att hon skulle få läsa igenom den och ge kommentarer. Barnträdgårdsläraren ansåg att guiden uppnår sitt syfte genom att vara tillräckligt lättläst samt kortfattad och konkret för att en person som inte känner till AKK ska kunna använda sig av den i daghemsmiljön. Hon ansåg även att utvecklingsförslagen går att förverkliga samt kommenterade specifikt den lilla aktivitetsremsan.

7 DISKUSSION

Under denna examensarbetsprocess har jag behandlat en liten del av ett stort ämne. I bakgrunden talar jag om olika utmaningar med kommunikation samt om hur viktigt det är med en fungerande kommunikation för barnets utveckling. Begreppet delaktighet blir även relevant, och jag gör en koppling mellan kommunikation och delaktighet, för att få det hela att hänga ihop. Min produktutveckling koncentrerar sig på ett daghem där det finns barn med olika behov av stöd för kommunikation samt där personalen har valt att använda sig av två olika former av AKK. Under denna process har vikten för en fungerande kommunikation blivit ännu synligare för mig samt även förståelsen för hur en fungerande kommunikation kan stöda ett barns utveckling och hur en icke fungerande kommunikation kan inverka negativt på ett barn.

En fungerande kommunikation är avgörande för känslan av delaktighet samt för att kunna fungera i sin omgivning och kunna skapa samt upprätthålla sociala relationer. För ett barn med någon form av funktionsnedsättning, antingen nästan ”osynlig” eller grav, är en välfungerande kommunikation, samt möjligheten att få stöd för denna, avgörande för känslan av delaktighet, möjligheten till självständighet samt för förmågan att skapa sociala relationer. Genom att stöda barnet till en fungerande kommunikation kan man öka deras motivation till aktivitet samt deras förmåga till självständighet.

Genom att ha integrerade grupper med barn där alla har personliga förmågor, olika svårigheter och är i olika behov av stöd ökar man barnens förståelse för individualitet samt för att kunna fungera och kommunicera med olika människor. Genom att alltid se individen i sin omgivning ser man även gruppen och dess förmåga att kunna fungera tillsammans vilket är en förutsättning för delaktighet för alla samt för ett fungerande samhälle.

Genom att så tidigt som möjligt i barnets utveckling sträva till att stöda barnet till en fungerande kommunikation ökar man barnets förutsättningar för framtiden. Genom att redan på daghemmet introducera en ny form för kommunikation, som kan stöda barnet i dess vardag, gör man det även lättare för barnet att fördjupa sig i denna form av kommunikation i framtiden. Samtidigt undviker man möjligen att större svårigheter utvecklas. Genom att tidigt introducera en fungerande och användbar form för

kommunikation för barnet, främjar man även barnets förmåga samt intresse för att kunna lära sig nya saker och uttrycka sig samt visa sin personlighet.

För att kunna stöda ett barn till en fungerande kommunikation kräver det att de vuxna i barnets omgivning förstår sig på barnet samt har ett fungerande samarbete sinsemellan. En guide som den produkt som utvecklades i detta examensarbete kan vara en lite hjälp för detta. Genom att t.ex. uttala hur man arbetar och hur man vill att barnen ska bli behandlade samt genom att diskutera kring dessa saker finns det bättre förutsättningar för ett bra samarbete mellan t.ex. personalen på ett daghem eller en skola och de anhöriga.

Mitt förslag för fortsatt forskning för detta arbete är att man skulle forska kring AKK användningen i skolor. Jag tycker att det skulle vara intressant samt utvecklande för skolvärlden att fundera på hur de kunde integrera olika former av AKK för att stöda barnets lärande. Genom att introducera någon gemensam form för AKK kan man möjligen undvika att sär stämplad någon för att vara i behov av något hjälpmedel. Genom att introducera det som något gemensamt, som vissa använder mer än andra, gör man det till något naturligt och gemensamt som inte är konstigt eller något som de andra i klassen inte förstår sig på eller inte kan använda sig av.

8 KÄLLOR

- Ayres A. Jean, 2008, *Aistimusten aallokossa-sensorisen integration häiriö ja terapia*, Jyväskylä, PS-kustannus, s.345
- Case-Smith Jane, O'Brien Jane, 2001, *Occupational Therapy for Children*, upplaga 4, Missouri, Elsevier, s.857
- Da Fonte Alexandra M., Pufpaff Lisa A., Taber-Doughty Teresa, 2010, *Vocabulary use during storybook reading: Implications for children with augmentative and alternative communication needs*. I: Wiley Periodicals, Inc., Psychology in the Schools, Vol. 47, nr 5, s.514-524
- Doctoroff Sandra, 2001, *Adapting the Physical Environment to Meet the Needs of All Young Children for Play*. I: Human sciences press, Inc., Early Childhood Special Education, vol.29, nr 2, s.105-109
- Gustavsson Anders, 2004, *Delaktighetens språk*, Lund, Studentlitteratur, s.237
- Hautala Tiina, Hämäläinen Tuula, Mäkela Leila, Rusi-Pyykkönen Mari, 2011, *Toiminnan voimaa, toimintaterapia käytännössä*, Helsinki, Edita Prima, s.363
- Hedges Helen, Cullen Joy, Jordan Barbara, 2011, *Early years curriculum: funds of knowledge as a conceptual framework for children's interests*. I: Taylor & Francis health sciences, Journal of Curriculum studies, vol.43, nr 2, s.185-205
- Heister Trygg Boel, Andersson Ida, Hardenstedt Lisa, Sigurd Pilesjö Maja, 1998, *Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) I teori och praktik*, Malmö, Tryckfolket AB, s.228
- Heister Trygg Boel, 2010, *Graafinen kommunikointi-esineet, kuvat ja symbolit puhetta tukevassa ja korvaavassa kommunikoinnissa*, Helsinki, Kehitysvammaliitto ry, s.150

- Jacobsen Dag Ingvar, 2007, *Förståelse, beskrivning och förklaring-Introduktion till samhällsvetenskaplig metod för hälsovård och socialt arbete*, Lund, Studentlitteratur, s.316
- Kerola Kyllikki, 2001, *Struktuuria opetukseen-Selkeys ja rakenteet oppimisen edistäjänä*, Porvoo, PS-Kustannus, s.260
- King Amie M., Fahsl Allison J., 2012, *Supporting Social Competence in Children Who Use Augmentative and Alternative Communication*, I: Teaching exceptional children, Vol. 45 nr. 1, s.42-49
- LaFreniere Peter, 2013, *Children's Play as a Context for Managing Physiological Arousal and Learning Emotion Regulation*, I: Psychological topics, Vol. 22, nr. 2, s.183-204
- Nilsson Björn, Waldemarson Anna-Karin, 2007, *Kommunikation – samspel mellan människor*, upplaga 3, Lund, Studentlitteratur, s.169
- Papunet, 2009, Kuvat kommunikoinnissa, Tillgänglig:
papunet.net/fileadmin/muut/Esitteet/kuvat_kommunikoinnissa_2009.pdf,
Hämtad: 16.10.2013 via: papunet.net
- Papunet, 2012, Tukiviittomat, publicerad 12.9.2012. Tillgänglig:
<http://www.papunet.net/tietoa/tukiviittomat>, hämtad 4.11.2013
- Raseborg, 2010, Tillgänglig; <http://www.raseborg.fi/service/dagvard/planer>, hämtad 31.1.2014
- Salonen Kari, 2013, *Näkökulmia tutkimukselliseen ja Toiminnalliseen opinnäytetyöhön- Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle*, Turku, Turun Ammattikorkeakoulun puheenvuoroja 72, s.41
- Vilkkä Hanna, Airaksinen Tiina, 2003, *Toiminnallinen opinnäytetyö*, Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Tammi, s.168
- Von Tetzchner S, Martinsen H, 2000, *Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin*, Helsinki, Gyldendal Norsk Forlag A/S, s.360

BILAGA 1 OBSERVATIONSGUIDE

1. Samlingen på morgonen samt innan lunch

Vad sker i situationen?

Vem är med i den observerade situationen?

Hur är omgivningen uppbyggd?

2. BILDER

Hur använder sig personalen av bilder under samlingen?

I vilka situationer under samlingen använder personalen bilderna?

Vem är aktiv under användningen av bilder?

Hur verkar bild användningen fungera i situationen?

3. TECKEN SOM STÖD

Hur använder sig personalen av stöd tecken under samlingen?

I vilka situationer under samlingen använder sig personalen av stöd tecken?

Vem använder sig av stödtecknen under samlingen?

4. MILJÖN

Hur används bilder i miljön utanför samlingen/de planerade aktiviteterna?

Använder personalen bilder för att kommunicera med barnen utanför de planerade aktiviteterna?

BILAGA 2 GUIDE FÖR KOMMUNIKATION

Skild fil.